

Загородіренко П. О.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры уголовного права*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СПАДЩИНА Є. Б. ПАШУКАНІСА

Серед вітчизняних вчених, які створили оригінальні правові концепції, що широко вивчаються на Заході, залишаючись при цьому практично невідомими у нас, ім'я Євгена Броніславовича Пашуканіса знаходиться в одному з перших рядів.

Провідні західні правознавці у своїх теоретичних розробках звертаються до напрацювань Є.Б. Пашуканіса. Певні уявлення про інтерес до його робіт можна отримати з текстів: Balbus I., 1977, Warrington, 1981; Hunt, 1991; Kinsey, 1979; Garland D., 2004, Head, 2004. В Україні роботи Є.Б. Пашуканіса добре знайомі фахівцям в галузі теорії держави і права, в той час, як за межами країни він найбільше відомий дослідженнями, проведеними в галузі кримінального права, кримінології та соціології.

Для дослідження поглядів Є.Б. Пашуканіса на природу і сутність кримінального права та, зокрема, злочину і покарання, наводяться витяги з його основної роботи: «Общая теория права и марксизм. (Опыт критики основных юридических понятий)», 1924, II-ге видання – 1926, III видання – 1927 г., а також зі збірника вибраних творів «Избранные произведения по общей теории права и государства/ Е. Б. Пашуканис», 1980 р.

«З усіх видів права, – пише вчений, – саме кримінальне право має здатність найбільш безпосереднім і brutальним чином зачіпати окрему особистість. Тому воно завжди викликало до себе найбільш живий і практичний інтерес».

Походження кримінального права Є.Б. Пашуканіс пов'язує з кровою помстою. Помста починає регулюватися звичаєм, що засновується на принципі таліону, поряд з нею виникає система грошових компенсацій, а згодом такі правила переростають в комплексну правову ідею.

В основі вчення Є.Б. Пашуканіса про кримінальне право лежить економічна концепція покарання заснована на положенні про аналогію правосуддя та відносин товарообміну: відшкодування збитків жертві злочину і визначення розміру покарання, адекватного скоєному злочину.

Злочин Є.Б. Пашуканіс розглядає як особливий різновид обороту, в якому договірне відношення встановлюється *post factum*, тобто після свавільної дії однієї зі сторін.

Основну ідею судового вироку і покарання теоретик вбачав у тому, що правосуддя – це також еквівалент товарообміну. Один шкідливий проступок (злочин) обмінюється на еквівалентну шкоду, що заподіюється злочинцю (покарання). Обґрунтовуючи таку теорію, Є.Б. Пашуканіс посилається на Аристотеля, якому належить визначення злочину, як договору проти волі особи (вказану ідею Аристотеля позитивно сприйняв в свій час і Гуго Гроцій). Стосовно ідеї еквівалентності Є.Б. Пашуканіс пише: «Як не

наївні на перший погляд ці конструкції, але в них ховається набагато більше чуття до форми права, аніж в еkleктичних теоріях сучасних юристів».

Не дивлячись на критику науковців, висловлену стосовно теорії покарання Пашуканіса, шляхом навішування на неї ярлика «інверсія дюркгеймівського підходу до покарання» (Д. Гарланд), слід сказати про те, що теоретик здійснив спробу зведення покарання не лише до поняття товарного обміну, а більше того до абстрактної категорії – часу. Він показує, що в розвинених буржуазних країнах вирок виражається в арифметичних термінах – числі років (місяців, днів) у в'язниці і грошових штрафах, що відповідає духу товарно-грошових відносин. У кінцевому рахунку всі злочини вимірюються за допомогою часу. Невеликої тяжкості злочини виражаються в його грошовому еквіваленті (штрафи), середньої тяжкості, тяжкі, особливо тяжкі – у фактичному позбавленні злочинця часу, точніше – в трансформації його часу в «тюремний строк». Проф. М. Г. Щитов, продовжуючи, розпочає Є.Б. Пашуканісом міркування, влучно інтерпретує смертну кару як своєрідне «банкрутство» злочинця. Його «позбавляють часу» (страчують), оскільки він все одно не здатний віддати співмірний час свого життя за скоєний злочин особливої тяжкості.

Такі категорії кримінального права, як злочин, вина, покарання – це «міражі» буржуазної правосвідомості, вважав Є.Б. Пашуканіс. Не визнавав теоретик застосування поняття осудності, вказуючи, що воно надає проблемі покарання формального, а отже «буржуазного і помилкового» змісту. Навіть діти і психічно хворі є осудними, оскільки на їх поведінку можна здійснювати певний вплив. Тому потенційна загроза, яку об'єктивно представляє індивід, вважав Пашуканіс, робить кожного соціально відповідальним і деліктоздатним.

В кінцевому результаті Є.Б. Пашуканіс робить спробу трактування сутності покарання не в світлі «відплати», а як «міри соціального захисту», «каральну і позасудову діяльність влади». Вчений пропонував відмовитися від Особливої частини Кримінального кодексу, пояснюючи це тим, що застосування заходів соціального захисту повинно ґрунтуватися на політичній доцільності, а не на законах. Замість Особливої частини пропонувалося створити «точний опис симптомів, що характеризують суспільно небезпечний стан» та визначити заходи і методи, які б застосовувалися з метою охорони особи та суспільства від злочинних посягань.

Є.Б. Пашуканіс стояв на тих позиціях, що діюче в той час кримінальне право виступало інструментом класового домінування і навіть «класової розправи». В умовах панування марксистсько-ленінської ідеології, орієнтованої на безкомпромісну боротьбу зі злочинністю, подібне твердження не могло бути схвалено. В підсумку Є.Б. Пашуканіс був звинувачений в «шкідництві на правовому фронті» і зазнав заходів репресії.

Основні погляди Є.Б. Пашуканіса на правосуддя, злочин і покарання зводилися до принципу рівноцінного обміну, товарообміну, який був по-

кладений ним в основу кримінального права. Автором вперше було проведено асоціативну лінію між поняттями «позбавлення (обмеження) волі» та «еквівалент часу». Покарання розглядалося не лише як система «відплати» за суспільно небезпечне діяння, а й як «міра соціального захисту».

Представлені ідеї Є.Б. Пашуканіса викликають особливий науковий інтерес та заслуговують подальшої розробки, а позитивні моменти – творчого використання в процесі прийняття ефективних рішень сучасних проблем науки кримінального права.

Підрозділ 19.2

Доктринальні положення формування системного середовища кримінального права

Козаченко О. В.

*ВСП «Миколаївський інститут права» Національного університету
«Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін, доктор юридичних наук, професор*

ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ (КУЛЬТУРО-АНТРОПОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ)

Культуро-антропологічна концепція права визначається поєднанням двох вимірів правових реальностей, які, з одного боку, визначають соціально значущу цілеспрямованість права, формують певні стереотипи поведінки, які отримують соціальне схвалення на підставі визнання їх відповідності позитивним зразкам культурного розвитку (культурологічні засади), а з іншого – уособлюють інструментальну властивість права, при якій людина відіграє центральну роль у побудові соціальної структури та соціальних зв'язків, у процесі регулювання й охорони яких і проявляється прикладне призначення сучасного права (антропологічні засади).

Культуро-антропологічна методологія орієнтує на формування права новітнього зразка і забезпечує умови для отримання принципом верховенства права ознак абсолюту з наступним змістом – право та моральність виступають образом сучасного суспільства. Відповідно, проявами принципу верховенства права слід вважати наступні положення: відповідність нормативно-правових актів вимогам право законності, при цьому Конституція є втіленням свободи людини яка визначається природним правом; вільний доступ будь-якої людини до закону, причому не тільки до «букви» закону, що реалізується шляхом обов'язкової промульгації нормативних актів, але й доступу до «духу» закону, що забезпечується зрозумілістю, ясністю та передбачуваністю нормативно-правових актів; вирішення пи-